

בית ועד לתורה – הר חברון

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

קידושין פרק ראשון – דף מספר 22

בס"ד, י"ח בטבת תשס"ט

מפרוטה לטבעת

"וכן נוהגין לקדש בטבעת, ויש להם טעם בתיקוני הזוהר" (שו"ע אבן העזר סימן כז סעיף א, הגהת הרמ"א)

א. פתיחה – כסף ושוה כסף

משנתנו קובעת שהאשה נקנית בכסף ובשוה כסף. במסגרת השיעור נצא למסע בעקבות הדורות כדי לבחון במה בפועל נהגו לקדש המקדשים בקידושי כסף. נשתדל לעקוב מהיבטים שונים אחרי משמעות הבחירה של הדורות השונים.

ב. ספרות חז"ל

1. משנה קידושין פ"א מ"א – "פרוטה ושוה פרוטה", "דינר ושוה דינר". עסקנו בסוגיית שיראי בקביעת המושג היסודי – כסף או שוה כסף, ובמשמעות הקביעה.
2. במשניות קידושין פרק ב', יש לא מעט תיאורי מקרים של קידושין. מה היה "כסף הקידושין" באותם מקרים? (שימו לב למ"ז שם יש תיאור מעשה ולא רק הצגת מקרה).
3. בתוספתא קידושין פ"ב יש לא מעט תיאורי קידושין. מהו "כסף הקידושין" באותם מקרים?
4. תוספתא פ"ב ה"ג (מצורף).
5. תיאורי קידושין בבבלי:
 - א) ז - "ההוא גברא דאקדיש בשיראי",
 - ב) יב - "מקרי ההוא גברא דקדיש (מצורף)
 - ג) מה - "מקרי הקידושין המתוארים שם (מצורף)
6. תנו לעצמכם דין וחשבון על העולה מהמקורות הנ"ל:
 - א) במה קידשו במקרים הנ"ל?
 - ב) האם הם משקפים נורמה או מקרים חריגים?
 - ג) מה מלמד "כסף הקידושין" במקרים הנ"ל על תפיסת הקידושין המשתקפת בהם?
7. עיינו בדברי ר"ש ליברמן בתוספתא כפשוטה עמ' 931 על תוספתא פ"ב ה"ג:

"ונראה שאף דוגמא זו לקוחה מן המציאות. ואף שלהלכה ולמעשה היו מקדשים בכסף ובכל שוה כסף (לרבות ירק שהוא דרך בזיון) וגם בכוס יין (ואינו דרך בזיון), הרי הדין נותן שבקידושין רגילים שהם מדעת המשפחה ובחגיגות ובברכת אירוסין, היה בוודאי מנהג קבוע וסדר ידוע במה מקדשים".

ג. ספרות רבנית

1. אוצר חילוף המנהגים בין בני ארץ ישראל ובין בני בבל, חילוף כ"ה. מצורף צילום ממה' רב"מ לוי.
 - א) שימו לב לפערים בין עדי הנוסח השונים. מה פשר הקביעה "קדושין גמורים"?
 - ב) עיינו גם בחומר הנוסף שלוי מביא. שימו לב שבחלק מהם יש זיהוי של קידושי טבעת עם קידושין שאינן צמודים לנישואין.

בית ועד לתורה – הר חברון

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

קידושין פרק ראשון – דף מספר 22

בס"ד, י"ח בטבת תשס"ט

2. אוצר הגאונים לכתובות, אוצר התשובות עמ' 18, סימנים נט, ס.
3. תשובות רב נטרונאי גאון, מהדורת י' ברודי, סימנים שא-שב (עמ' 452-453) (כדאי לעיין במהדורה עצמה בעמ' 453 הערה 5).
4. סידור רס"ג, עמ' צו-צז (מצורף).
5. עמדו על הנקודות הבאות:
 - א) מה מבטא מנהג א"י לקדש בטבעת?
 - ב) מה מבטא המנהג לקדש בין והדס?
 - ג) חשבו על הסבר אפשרי לחילוק בין א"י ובבל.
 - ד) מה פשר הנהג לקדש בכוס ובטבעת שבתוכו? מהו הרקע להיווצרותו?
6. ספר החינוך מצוה תקנ"ב (מצורף).
7. ייתכן ולני"ל זיקה להסבר למקור הנהג לברך ברכת אירוסין על כוס יין. מה משמעות האמירה על יין? איזו הבנה של קידושין משתקפת בנוהג זה? להרחבה - אפיקי ים ח"ב סימן ב'.

ד. להרחבה – המלצה לקריאה נוספת
1. תוספתא כפשוטה לקידושין עמ' 931.
2. מנהגי ישראל ב, עמ' רכב-רכו.
3. ראו תיאור של טקס קידושין בספרו של הרב י' קאפח, הליכות תימן, עמ' 141-142. שימו לב למנהג תימן לקדש במטבע. תיאור נוסף של מנהג תימן במנהגי ישראל, ד, עמ' שג-שד.
4. ניסן רובין, שמחת החיים – טקסי אירוסים ונישואים במקורות חז"ל, עמ' 128-129; 165.

בית ועד לתורה – הר חברון

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

קידושין פרק ראשון – דף מספר 22

בס"ד, י"ח בטבת תשס"ט

תוספתא מסכת קידושין (ליברמן) פרק ב הלכה ג

התקדשי לי בכוס זה,

אם יש בו ובמה שבתוכו שוה פרוטה מקודשת, ואם לאו אינה מקודשת, זכת בו ובמה שבתוכו.

במה שיש בכוס זה,

אם יש במה שבתוכו שוה פרוטה מקודשת ואם לאו אינה מקודשת ולא זכת אלא במה שבתוכו בלבד.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף יב עמוד א

ההוא גברא דאקדיש בזוודא דאורדי,

יתיב רב שימי בר חייא קמיה דרב וקא מעיין בה, אי אית בה שוה פרוטה - אין, אין לא - לא.

ואי לית בה שוה פרוטה - לא? והאמר שמואל: חיישנין!

לא קשיא: הא בקידושי ודאי, הא בקידושי ספק.

ההוא גברא דאקדיש באבנא דכוחלא,

יתיב רב חסדא וקא משער ליה, אי אית ביה שוה פרוטה - אין, ואי לא - לא.

ואי לית ביה שוה פרוטה - לא? והא אמר שמואל: חיישנין!

רב חסדא לא סבר ליה דשמואל.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף יב עמוד ב

ההוא גברא דאקדיש בשוטייתא דאסא בשוקא,

שלחה רב אחא בר הונא לקמיה דרב יוסף: כה"ג מאי? שלח ליה: נגדיה כרב, ואצטריך גיטא כשמואל.

דרב מנגיד על דמקדש בשוקא, ועל דמקדש בביאה, ועל דמקדש בלא שידוכי, ...

ההוא גברא דקדיש בציפתא דאסא,

אמרו ליה: והא לית בה ש"פ!

אמר להו: תיקדוש בארבע זוזי דאית בה, שקלתא ואישתיקא;

אמר רבא: הוה שתיקותא דלאחר מתן מעות, וכל שתיקותא דלאחר מתן מעות לאו כלום היא.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מה עמוד א

הנהו בי תרי דהוו קא שתו חמרא תותי ציפי בבבל, שקל חד מינייהו כסא דחמרא יהב ליה לחבריה,

אמר: מיקדשא לי ברתין לברי;

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מה עמוד ב

ההוא גברא דקדיש בכישא דירקא בשוקא,

אמר רבינא: אפילו למאן דאמר חוששין שמא נתרצה האב, הני מילי דרך כבוד, אבל דרך בזיון לא.

בית ועד לתורה – הר חברון

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

קידושין פרק ראשון – דף מספר 22

בס"ד, י"ח בטבת תשס"ט

סידור רס"ג עמ' צו-צז

כשישא בן ישראל בת ישראל צריך לכתב לה כתובה, ומאסף מנין אנשים ומקדש אותה בכוס יין והדס אם אפשר למצאם, ומברך ב' א' ה' א' מ' הע' בורא פרי הגפן ואחריה בורא עצי בשמים ואח"כ מברך ברוך אתה ה' א' מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על העריות ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה וקידושין ברוך אתה ה' מקדש ישראל. אח"כ הוא אומר אריסת לי ומקודשת לי אנתי פלוניתא בת פלוני לדילי אנא פלוני בר פלוני בהדין כסא ובמא דאית ביה, [וייהיה בו דבר מכסף] ובהדא כתובה ובמה דכתיב בה.

תשובות רב נטרונאי גאון - ברודי (אופק) אבן העזר סימן שא

וארוס ששאלתם מה הוא לברך לו ברכת חתנים קודם חופה, משום דאיכא פרוצים דסמכין על ברכת אירוסין ומיחדין עם ארוסות שלהן ובוועלין אותן. כך תשובה למר רב נטרונאי: מנהג שלנו כשרוצין לברך בודקין ושואלין - אם היתה חופה שאין ראוייה לביאה מברכין ברכת אירוסין בלבד, בין לצנועין בין לפרוצין, אבל ברכת חתנים שבע ברכות אין מברכין עד שעת [כניס]תה לחופה. וכן הלכה וכן נוהגין בשתי ישיבות.

תשובות רב נטרונאי גאון - ברודי (אופק) אבן העזר סימן שב

* ולברך ברכת אירוסין על כוס אחד וברכת נשואין על כוס אחר - אם איפשר ויין מצוי להם שפיר דאמי. {ו} אם אי אפשר, מברכין לכולם על כוס אחד ואין בכך כלום.

ספר החינוך מצוה תקנב ד"ה משרשי המצוה

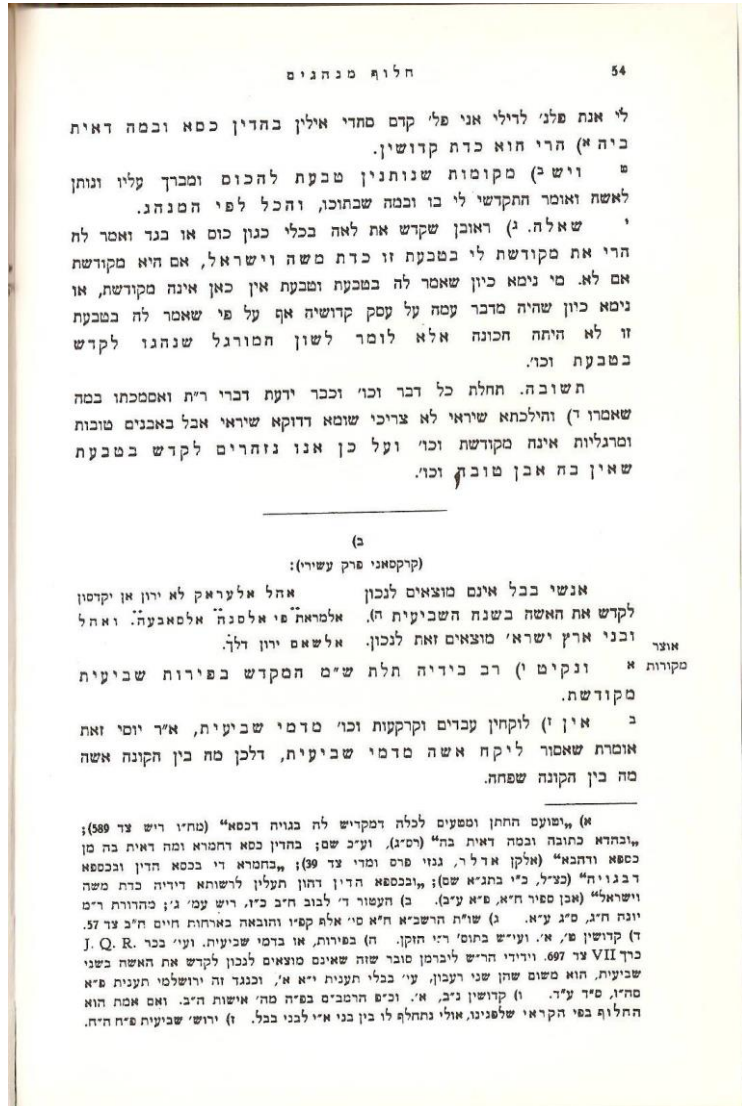
משרשי המצוה שתצונו התורה לעשות מעשה באשה יורה ענין זיווגם טרם ישכב עמה, ולא יבוא עליה כבוא על הזונה מבלי מעשה אחר קודם ביניהם. וגם נאמר שהוא כדי שתתן אל לבה לעולם שהיא קנויה לאותו האיש ולא תזנה תחתיו ולא תמרוד בו ותתן לו יקר והוד לעולם כעבד לאדוניו, ובכן יהיה שבתם וקימתם בשלום לעולם ויתקיים הישוב ברצון האל שחפץ בו. ומהיות מיסוד המצוה מה שזכרתי, נהגו ישראל לקדש בטבעת להיות בידה תמיד למזכרת, ואף על פי שבשוה פרוטה לבד אפשר לקדש מן הדין.

בית ועד לתורה – הר חברון

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

קידושין פרק ראשון – דף מספר 22

בס"ד, י"ח בטבת תשס"ט

בית ועד לתורה – הר חברון

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

קידושין פרק ראשון – דף מספר 22

בס"ד, י"ח בטבת תשס"ט

אוצר הגאונים – התשובות 18

בס (מי א) שקידש אשה קדושין גמורין ולאחר זמן בא עליה בלא כתובה ובלא ברכה.

הווי יודעין שבככל כולה אין מנהג בשעת גאון ה. אינו מנהג בשעת אירוסין ב, ואחר שנכנסה לחופה מברכין ברכת חתנים. אבל אתם מנהגכם בשעת אירוסין בלא ברכה, אין אנו יודעין היאך. אם החתן עומד בפני עדים ואומר לכלה: אריסת לי ומקודשת לי את פלני לרילי אני פלי קדם סהדי אילין בהדין כסא ובטה דאית ביה ג) הרי הוא כרת קדושין, אלא מוטב שלא תקובו ברכת ארוסין בשעת ארוסין ושלא תשהו אותה עד נשואין, ואעפ"כ מי שקידש קדושין וכא עליה בלא ברכה ובלא כתובה אינו חייב מלקות ד) אלא שלא יפה עשה ואין רוח חכמי נוחה הימנו. וברכת אירוסין לא שמענו אחר בעילה. אבל ברכת חתנים ראוי לאומרן כל יומא דהילולא לפום מה דמפרש בגמרא דתנו רבנן מברכין ברכת חתנים בבית חתנים כל שבועה. ומסקנא ה. רב אשי אקלע לבי לרב כהנא יומא קמא בריך כולהי מכאן ואילך אי איכא פנים חדשות מברך כולהי, ואי לא אפשי שמחה הוא, מברך שהשמחה במקונו ואשר ברא. ומחייבין אותו אחר כך לכתוב כתובה במקום שכותבין דאסור לשהות עם אשה בלא כתובה אפי' שעה אחת. וכתב י) רב האי ז"ל הווי יודעין כי הפסד גדול אצלכם בזה שיש לכם מנהג לקדש אשה בלא בשעת הכתובה או שמר אירוסין ואעפ"כ כי האשה מתקדשת אפי' בשוק בפני שנים אלא שיש במנהג זה הפסד. ומק' שנה לא נשמע בככל כזאת. ואין יודעין כל עיקר קידושי אשה בלא בשעת כתובה. ובכוראסן היה מכמה שנים יותר מק' שנה מנהג לקדש בטבעת במושב משתה וכיוצא בזה. ורבו הטענות, טענות וכפירות קידושין ויצא הדבר להפסד. ותיקן להן זקיננו מרגא ורבנא יהודה גאון שלא יקדשו אלא בסדר בכל בכתובה וחתם ידו

א) תג"א ח"א צד נ"ז סי' מ"ה. ב) וכן דרך קהילות בני רומאניאה שמברכים ז' ברכות משעת אירוסין ועומדים זמן הרבה ואח"כ מוסרים אותה לו לחופה לשם נשואין (תוס' ר"ד, והובא בתשובות בנימין זאב סי' ש"ה); עמא דבר בכל מקומות רומאניא וארץ אשכנז שמתחילים עם הכלה אחר האירוסין מיד שמברכים ברכת חתנים בבית האירוסין (תשובות ר' אליא מורחו ססי' ד'). ג) כן הוא גם ב"סדר ברכות אירוסין לרס"ג" (סדר"ע השלם ח"ב קצ"ו ע"א. ובמחברת בוגרי, "הסדר לרס"ג" צד 23). ד) "ואעפ"כ דאמרי בירושלמי (פסחים פ"י ה"א: קדושין פ"ג ה"ה) הבא על ארוסתו בבית חמיו לוקה מכת מידות, דוקא אם קדשה ועדין היא בבית אביה, אבל אם הביאה בביתו ונתיחד עמה והפרישנה לו זה נקרא נשואין ומותר לו לבא עליה בכל עת, וכ"כ הרמב"ם ז"ל ב[ריש] פ"י מה' אישות (שו"ת) יכן ובענין סי' ע"ה. ועי' גם שו"ת הרא"ש כלל ל"ז סי' א'). ה) העטור ד"ו פ' ריש ע"ג; ד' לבוב ח"א מ"ו סעי' ב; מהדורת ר"מ יונה ח"ב ל"ז עמ' ד'. ו) J. Q. R. II, s. XII, 471; R. E. J. ח"א סי' ק"ג. והובאה בתשובת רב שמואל בר יוסף שנכתבה בשנת ה"א ש"ו, ע"י R. E. J. ח"א סי' 88, ושם מסיימים דברי רב האי, "ואף אתם ראוי לכם לתקן כזה" (הערת ש. אסף שם).

בית ועד לתורה – הר חברון

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

קידושין פרק ראשון – דף מספר 22

בס"ד, י"ח בטבת תשס"ט

מסכת כתובות [דף ז'] 19

עדים וברכת אירוסין. וכל שאינו כסדר הזה תיקן להן שאין חוששין לו כראמי (ג) כל המקדש ארעה' דרבנן קמקדש ואפקיעינו רבנן לקידושי מיניה אף אחם ראויים למלק מנהג כזה וכל המקדש שלא בכתובה ובשאר א' אירוסין קנסוהו עד שיתקן הדבר.

נהגו ב' במקומו מאן דמקדש אשה כמכעת יש מי שנתן המכעת לשלוח, ליתן לה בפני עדים או לאביה אם היא קטנה ויש מי שמאחר אותו עד יום כניסתה לחופה או שני ימים או שלשה ימים קודם לכן וכיון שיגיע יום כניסתה לחופה יבוא החתן בלילי אותו היום הוא ושושביניו אל בית אביה ומובילין אותה היא עם קרובותיה וקרוביה עמה בדברי שמחות והלל ומוליכין אותה לחצר אחרת שלקרוביה או שלקרובי או לרחוק עד למחר בעת כניסתה לבעלה עומד המכרך ומברך שבע ברכות במקום שהיא שם ומוליכין אותה לבית בעלה בדברי שבת והלל ובהגיעם לביתו. שלחתן עומד המכרך ומברך שבע ברכות ואז תכנס עם בעלה לחופה, ואין אנו יודעים טעמן שלברכות שאנו מכרכין אותן בשני סקומות הנזכרין ואנו חוששין משום ברכה שאינה צריכה, יודיענו אדוננו אם נעמוד על מנהגנו זה אם לא.

ועוד מנהגנו בכלה כשהיא נדה מכרכין שבע ברכות ונותנין לה הכוס ובעת טהרתה מכרכין עוד שבע ברכות ואנו צריכין להוראת אדוננו ולהוציאנו מירי חובה ויודיענו מנהגם. כך ראינו ששני פעמים הללו שאחם מכרכין שבע ברכות קודם כניסתה לחופה אין להם טעם ואין אנו נהוגים בזאת. ויש מי שמברך שבע ברכות קודם שתכנס הכלה לביתו שלחתן דאמרי מההוא עידאנא ג' בית חתן הוא, ומילתא דנקיטא מפומא דרבנן קמאיי איתני עולם דלא למעבד הכין ולא מכרכין שבע ברכות אלא אחר כניסתה לחופה דבאעי ד' למימר יוצר האדם ואשר יצר את האדם בצלמו וג' כשמחך יצוריק בגן עדן מקדם. וכל אילין מילי דחופה אינין ומאן דמכריך הני ברכות קודם כניסתה לחופה אמרין אין זה דרך תלמידי חכמי. והכין לקיטוי ה' מפומא דרבנא דעלמא כלשון הזה, ועד דמקדיש ומסר לה לחופה לא ליבריך שבע ברכות י' דהויא ז' יצירת ואתן או ח' נחא מילתא לכוך למירחא מנהאניכוך ט' בהתיא ברכה ראשונה שאינה בבית החתן ולמעבד כמנהגן כמה שפיר וכמה יאי ואו קשיא מילתא משאר עמא דלקיטוי ה' מנהאגא וקשי למיעקראנון מיניה אית לכוך למיסמך אהא דאמרינן (ח). מעיקרה באימת אמר רב פפא מכי שאדו שערי באמינתי, משעה שנתעסקו בעסק סעודת חופה, ואע"ג שהמובהר הוא מנהג

א) ובשפיר. ב) חגיגה סי' ס"ה, מתשובות רש"י ורב האי. ג) עידנא. ד) דבעי. ה) נקיטוי. ו) לשון בה"ג לעיל צד 17 סי' ג"ח. ז) החופה. ח) אי. ט) מנהגיכוך.